

ILZE KNOKA

PAR VAJADZĪBU PĒC "HERITOĻĢIJAS" UN "MNEMOZOFIJAS" MUZEJU TERMINOĻĢIJĀ

Nosaukumā pieteiktais jautājums aktualizējās pēc apņemšanās iekļaut abus minētos lielumus Baltijas Muzeoloģijas veicināšanas biedrības mājaslapā izveidotajā muzeoloģijas terminu vārdnīcā http://www.muzeologija.lv/lv/muzej_termini/3. Raksts ietver centienus saprast, vai un cik lielā mērā šo terminu autoram ir izdevies formulēt to nozīmes atšķirību, kas ir pietiekami liela, lai nojēgumus "heritoloģija" un/vai "mnemozofija" uzskatītu par saturiski jauniem terminiem nevis sinonīmijas meklējumiem.

Abu terminu autors ir horvātu muzeologs Tomislavs Šola (*Tomislav Šola*, dz. 1948), un viņš pats šo vienumu popularizēšanā ir ieguldījis daudz pūļu. Lai uzturētu spēkā savu piedāvājumu lietot jaunus terminus, T. Šola ir izveidojis atbilstoša nosaukuma vietnes timekli: attiecīgi <http://www.heritology.com/index2.html> un <http://www.mnemosophia.com/index2.html> Šajās vietnēs iespējams izsekot piedāvājuma hronoloģijai. 1982. gadā T. Šola izteica ierosinājumu tajā brīdī pat vēl ne vispārīgi pieņemto nozares apzīmējumu "muzeoloģija" nomainīt ar "heritoloģija", savukārt 1989. gadā viņš nāca ar pamatojumu abas iepriekš minētās aizvietot ar "mnemozofija". (Apzinoties, ka diskusija par rakstību "filozofija" vai "filosofija" vēl nevar būt beigusies, visnotaļ pieļaujama arī alternatīvas "mnemosofijas" pastāvēšana.) Jāpiezīmē, ka bez ietekmes T. Šolas ierosinājumi nav palikuši, jo, piemēram, maģistrantūras programma "Muzeoloģijas studijas", kas Latvijas Kultūras akadēmijā pastāv kopš 2000. gada, 2012. gadā tika pārveidota par Muzeja un kultūras mantojuma studiju programmu. Belgradas universitātē (Serbija) darbojas Muzeoloģijas un heritoloģijas centrs, savukārt Ļubļanas universitātē (Slovēnija) – Heritoloģijas programma. Tiesa, kā jaušams no dažiem nosaukumiem, atšķirībā no T. Šolas aicinājuma, heritoloģija nav aizvietojusi muzeoloģiju, bet tiek lietota pāri ar to. Jānorāda arī uz T. Šolas ietekmes ģeogrāfisko areālu – tas vairāk jūtams kādreizējās Dienvidslāvijas teritorijā; tieši Ļubļanā T. Šola aizstāvēja arī savu

doktora disertāciju. (Latvijas muzejniecība nekad nav slēpusi savu saistību ar Brno Muzeoloģijas skolu un čehu pētnieka Žbiņeka Stranska (*Zbyněk Z. Stránský*) idejām, no kurām savos uzskatos ietekmējies arī T. Šola, jebū izveidojis no tām atšķirīgu koncepciju.) 1997. gadā izdota T. Šolas grāmata "Esejas par muzejiem un to teoriju" (Šola, 1997), no kuras 290 lappusēm liela daļa veltīta tieši heritoloģijas un mnemozofijas nepieciešamības pamatojumiem un skaidrojumam, kāpēc pirmā būtu aizvietojama ar otro. Šādā kontekstā ir nedaudz neatbilstoši T. Šolu dēvēt par muzeologu; sekojot viņa piedāvājumam, konsekvence prasītu viņu saukt par mnemozofu. Savā 2012. gada grāmatā "Mūžība te vairs nemājo. Muzeja grēku skaidrojošā vārdnīca" (Šola, 2012) T. Šola mnemozofijas jēdziena nepieciešamībai vairs nepievēršas un lieto to kā pašsaprotamu apzīmējumu tai nozarei, ko daudzi joprojām dēvē par muzeju studijām. Interesanti, ka starp atslēgvārdiem, ko tīmekļa grāmatu veikalos min šīs grāmatas sakarā, ir muzeoloģija un heritoloģija, taču nav mnemozofijas.

1997. gada grāmatā T. Šola izsakās par desmitgades laikā novēroto atsaucības trūkumu heritoloģijas jēdziena ieviešanā: *Divi galvenie iebildumi gadu garumā bija pret termina lingvistisko neveiklumu un to, ka trūka tiešas praktiskas sasaistes ar muzeju profesiju (angļi nepiekrīta, vāciešiem bija vienalga, bet amerikāņi neizjuta nekādu vajadzību pēc lietišķas zinātnes vispār)* (Šola, 1997, 243). Nevar noliegt, ka T. Šolam izdevies īsā rindkopā formulēt vispārējo vienotības trūkumu muzeju profesionāļu vidū ne tikvien par konkrētu nozares apzīmējumu izvēli, bet arī par atsevišķas specifiskas muzeju nozares esību pēc būtības. Par atšķirībām muzejniecības izpratnē starp Austrumeiropas, Dienvidamerikas un angļiski runājošajiem/rakstošajiem profesionāļiem plašāk izteicies Fransuā Meress (*François Mairesse*) publiskā lekcijā Kultūras ministrijas telpās 2011. gada 11. aprīlī (īss lekcijas kopsavilkums: <http://www.muzeologija.lv/lv/fransua-meresa-francois-mairesse-lekcija-0>). Latviski sarakstītajā literatūrā par muzeoloģijas iespējām tikt uzskatītai par patstāvīgu zinātņu nozari rakstījis Arnis Rādiņš grāmatā "Zinātniskais darbs muzejā" (*Rādiņš*, 2004). Ņemot vērā jau minēto Austrumeiropas muzeologu ietekmi uz Latvijas muzejniecisko domu, no vienas puses, un vienlaikus salīdzinoši lielās, angļiski rakstītās, īpaši Lesteras augstskolas mācībspēku radītās un speciālās literatūras pieejamības rezultātā veidotās, t. s. menedžmenta skolas ietekmi, no otras, reiz vajadzētu tapt atsevišķam pētījumam par latviešu muzejniecības uzskatu sistēmas īpatnībām, kas šādā ceļā veidojušās.

Tomēr tieši uz nozares precizāka un kvalitatīvai attīstībai atbilstošāka apzīmējuma meklējumiem ir vērsti T. Šolas terminoloģiskie piedāvājumi. 1982. gadā ICOFOM simpozijā nolasītajā referātā "Par iespējamo muzeoloģijas definīciju" (*A contribution to a possible definition of Museology*) viņš aicina atrisināt mulsinošo neskaidrību, ko rada ieildzis vienlaicīgs muzeoloģijas un muzeogrāfijas jēdzienu lietojums. Muzeoloģijas jēdziens pirmoreiz rakstos minēts dabas vēstures muzeju darbības kontekstā 1869. gadā, muzeogrāfijas vārds pazīstams kopš 1727. gada, taču līdz pat 20. gadsimta otrajai pusei tie tika lietoti pamišus, bez skaidra nošķiruma, kā nozīmes ziņā teju vai vienvērtīgi nojēgumi. Par muzeoloģijas emancipāciju no muzeogrāfijas un abu terminu nozīmes attīstību laika gaitā plašāk teikts Pētera van Menša (*Peter van Mensh*) ievadlekcijā "Museology and management: enemies or friends? Current tendencies in theoretical museology and museum management in Europe", kas nolasīta 2003. gadā Japānas Muzeju menedžmenta akadēmijā Tokijā (http://www.icom-portugal.org/multimedia/File/V%20Jornadas/rwa_publ_pvm_2004_1.pdf).

20. gs. 80. gados notiek dažāda mēroga diskusijas par muzeoloģijas funkcijām, par pazīmēm, kas ļautu tai pastāvēt kā neatkarīgai akadēmiskai disciplīnai, nozares pārstāvjiem izjūtot arī zināmu apmierinājumu par sasniegto skaidrību nošķirumā starp muzeoloģiju un muzeogrāfiju kā attiecīgi muzejmācības teorētiskos un praktiskos aspektus aptverošas jomas. 1982. gadā, diskusiju perioda sākumposmā, T. Šola izvēlējās no dominējošās tendences atšķirīgu pieeju un aicināja netērēt laiku kaut kam tik nenozīmīgam kā -loģijas un -grāfijas robežu definēšanai. Viņaprāt, teorētisku lielākā kļūda ir ilgstošie centieni tās abas nesaraujami sasaitīt ar muzeja priekšmeta un muzeja kā noteiktas, uz priekšmeta aprūpēšanu vērstas institūcijas specifiku. Norādījis uz aizvien pieaugošu muzeālo institūciju dažādību, kad dabas parki, ekomuzeji, dažādas kultūras centru formas, bibliotēkas, arhīvi u. tml. līdzās muzejiem mēģina atrast atbildes uz sabiedrības vajadzību pēc kultūras mantojuma un jauno tehnoloģiju izmantojuma mantojuma aktualizācijā, T. Šola secina, ka muzeju nozares koncentrēšanās uz sevis identifikācijas mokām ir krasā pretrunā ar patiesajām sabiedrības vajadzībām (1982. gada lekcija pieejama jau minētajā, heritoloģijai veltītajā, T. Šolas uzturētajā tīmekļa vietnē). Pēc T. Šolas domām, *ja mēs varam vienoties, ka muzeogrāfija pietiekami apraksta muzeja institūcijas teoriju un praksi, tad mēs varam paplašināt muzeoloģiju līdz tādai pakāpei, lai tā spētu veiksmīgi risināt vispārējās ar totālā mantojuma aizsardzību un lietojumu saistītās problēmas* (<http://www.heritology.com/index2.html>). Jāpiezīmē, ka

T. Šolas disertācijas (1986) nosaukums bija “Virzienā uz totālo muzeju” (*Towards the Total Museum*). T. Šola piedāvā spert soli visu ar mantojuma veidošanu un interpretāciju saistīto institūciju tuvināšanas virzienā, atsakoties no muzeoloģijas centrēšanās tikai uz muzejiem vai vispār jebkuru no tajā laikā pastāvošajām institucionālajām formām, tā vietā orientējoties uz mantojumu, kura pienācīga aprūpe tādā vai citādā veidā ir dažādo institūciju pastāvēšanas pamats. Tiesa, jau nākamajā rindā T. Šola piedāvā šo paplašināto, ne tikai uz muzeju fokusēto disciplīnu dēvēt par heritoloģiju (angļu val. *heritage* – mantojums), tādējādi cenžamies izvairīties no riska, ka tradicionāli savrupi noskaņotās institūcijas atteiktos sadarboties, ja nozares nosaukums tik cieši nosauktu vienu vien no tām.

Savos nākamajos tekstos T. Šola daudzkārt pievēršas heritoloģijas definēšanai, tiesa, ņemot vērā T. Šolas izteiksmes diezgan esejisko raksturu, piedāvātās definīcijas versijas iezīmē ne gluži viendabīgu skaidrojumu un bieži arī pārāk aprakstošu, ne tik daudz definējošu sintaktisko risinājumu. Summējot dažādos variantus, iezīmējas priekšstats par heritoloģiju: 1) zinātņu nozare, kas nodrošina totālā mantojuma aprūpes, aizsardzības un komunikācijas stratēģiju; 2) visu ar mantojuma veidošanu, uzturēšanu un izpēti saistīto institūciju (ne tikai muzeju) darbības metodoloģijas un tehnoloģijas, kā arī vēstures pētniecība; 3) zinātne par cilvēka attiecībām ar viņa/viņas mantojumu. Visos variantos mantojuma nojēgums ir būtisks, un tā klātbūtne rada šķietamību par definējumu tāpatību, tomēr atšķiras tajās ietvertā orientācija uz nākotni vai pagātni; akcents uz mantojuma vai tā pastāvēšanā iesaistīto institūciju funkcionēšanu; uzsvars uz mantojuma atrašanās pasīva darbības objekta vai attīstībā mainīga fenomena statusā. Pirmais no minētajiem variantiem tiek lietots un apspriests visbiežāk, un arī precīzāk atbilst T. Šolas nosauktajiem termina radīšanas iemesliem un nolūkiem.

Secināms, ka izmaiņas, ko T. Šola ievieš līdz tam lietotajā muzeoloģijas jēdzienā, saistītas ar tādas totālā mantojuma aizsardzības un komunikācijas stratēģijas izveidi, kas nodrošina mantojuma lietošanu atbilstoši nepārtraukti mainīgajām sabiedrības vajadzībām un interesēm, tādējādi T. Šolas neoloģisms piedāvā disciplīnai jaunu izpētes objektu, vienlaikus aicinādam arī attīstīt pētniecības metodoloģiju, apvienojot dažādu tradicionālo nozaru iestrādes un iespējas.

Totālā mantojuma jēdziens paredz tādu holistisku izpratni par mantojumu, kas atsakās no mantojuma klasifikācijas pēc ierastajām pazīmēm: dabas un

kultūras mantojums; materiālais un nemateriālais mantojums; publiskajā un privātajā īpašumā esošais mantojums u. tml. Totālā mantojuma jēdziens ir saistīts, jebšu nav sinonīmisks cilvēces kopējā mantojuma izpratnei, kas iestrādāta Konvencijā par kultūras vērtību aizsardzību bruņota konflikta gadījumā (Hāga, 1954), Konvencijā par pasaules kultūras un dabas mantojuma aizsardzību (1972). Līdzīgi kā attieksmē pret muzeoloģijas jēdzienu T. Šola liek uzsvāru uz maksimāli visaptverošu pieeju jēdzienu izpratnei.

2013. gadā iznākušajā Rodnija Harisona (*Rodney Harrison*) grāmatā "Mantojums. Kritika" (*Harrison, 2013*) mantojuma studijas (*heritage studies*) nosauktas par dažādas disciplīnas pārstāvošu zinātnieku savstarpējo attiecību daudzveidības mīlestības bērnu, kurš pēc tam nonācis praktiķu un institūciju aprūpē, tādējādi akcentējot mantojuma studiju starpdisciplināro iedabu. Tomēr līdzīgi kā gadījumā ar muzeju studijām, kas augstskolu programmās un zinātņu nozaru sarakstos sastopamas nesalīdzināmi biežāk nekā muzeoloģija, mantojuma studijas vairākumā gadījumu netiek dēvētas par heritoloģiju. To var skaidrot ar: 1) T. Šolas publikāciju ierobežoto atpazīstamību ārpus noteikta reģiona; 2) dominējošo uzskatu, ka līdzīgi muzeju studijām mantojuma studijas uzskatāmas nevis par atsevišķu disciplīnu, bet lietišķu nozari, kurā apvienojas dažādu akadēmisku disciplīnu atziņas; 3) to, ka, par spīti cilvēces kopējā mantojuma koncepcijai, pastāv grūtības mantojuma jēdziena tulkošanā dažādās valodās, tādējādi neļaujot pieņemt *heritage* jēdzienu par pamatu (tulkojuma grūtības aprakstītas Šaronas Makdonaldas (*Sharon Macdonald*) grāmatā (*Macdonald, 2013*).

Kā jau minēts, T. Šola pats uzstāj, lai heritoloģija tiktu aizstāta ar mnemozofiju. Savās "Esejās par muzejiem un to teoriju" (*Šola, 1997, 236*) viņš atgādina, ka brīdī, kad viņš pirmoreiz tika piedāvājis heritoloģijas jēdzienu, tas tika izsmiets kā neiespējams. T. Šola lieto frāzi "*virtually laughed out of court*", izmantodams izteicienu, kas vēsturiski saistīts ar antīkās Romas tiesu praksi, kad prasītājs, kura sūdzību uzskatīja par izskatīšanai nepiemērotu, ar smieklīem tika izvadīts no tiesas telpas. Taču sabiedrība, kuras interesēs mantojuma uzturēšana notiek, strauji mainās, tāpēc T. Šola uzskata par nepieciešamu mainīt arī attiecīgās nozares nosaukumu, lai nodrošinātu tā atbilstību aktuālajai īstenībai.

Pārāpdzīvotība, nekontrolēts moderno tehnoloģiju lietojums, urbanizācija, tūrisma uzplaukums, straujas pārmaiņas infrastruktūrā – tā ir jaunās realitātes izpausmes, ko T. Šola nosauc starp saviem novērojumiem 1992. gadā (*Šola,*

1997, 17–29). Oriģinālajā versijā rakstam *The prologue to a cybernetique museum* bijis garāks nosaukums: *New museology at the service of the community or The prologue to a cybernetique museum*; nākamā redakcija: *New museology and sustainable cultural development or The prologue to a cybernetique museum*. Publikācijā saglabāta vien nosaukuma otrā daļa. Kā redzams no redakcijas variantiem, T. Šola izcēlis sava laika aktualitātes nozarē: t. s. jauno muzeoloģiju; kultūras ilgspēju un pienākumu pret sabiedrību. Atbildība par atbilstību auditorijas vajadzībām ir viena no T. Šolas idejās ietvertajām vērtību dominantēm un virza arī viņa terminoloģisko degsmi. Starp 20. gs. beigās novērotajām nelādzībām T. Šola īpaši izceļ kultūras internacionalizāciju un tās izplatīšanās tempu. Agresīvākā (lasi: rietumu) kultūra pakļauj pārējās, atņemot tām īpatnību un veidojot globālā ciemata dzīves vidi. Atsauce uz globālā ciemata metaforu (kopš 20. gs. 60. gadiem tā pieņemts apzīmēt jauno tehnoloģiju nodrošinātā informācijas apmaiņas ātruma iespaidā sarukušā attāluma, līdz ar to pasaules apmēra izjūtu) padara šķietami pašsaprotamu T. Šolas neoloģismu “mnemozofija” – mantojuma kibernetiskā filozofija (mantojuma kibernetika). Saglabājot totālā mantojuma ideju, T. Šola akcentē informācijas un pieredzes pārneses atrašanos muzeālo institūtu interešu centrā un runā par totālās informācijas sabiedrību. Totālās informācijas sabiedrības jēdziens parādās T. Šolas rakstībā pirms oficiālā mnemozofijas nominējuma – 1988. gada darbā *The future of museums and the role of museology* (Šola, 1997, 225). Pēc T. Šolas domām, arī muzeja priekšmets, par kura nozīmi muzeja kā noteikta tipa institūcijas unikalitātē mūsu nozarē tiek daudz runāts, ir tikai viens no informācijas nesēju veidiem, bez potenciāla tikt paceltam pāri citām informācijas formām, līdz ar to muzeju darbība un pastāvēšana nav cieši atkarīga no muzeja priekšmetu klātienes muzejā. Izsakoties T. Šolas vārdiem, ja heritoloģijas nojēgums nolika mantojumu visuma centrā un lika visam pārējam riņķot ap šo sauli, tad mnemozofija piedāvā par visām mantojuma aprūpē iesaisītajām institūcijām vienojošo elementu uzskatīt informāciju un mnemozofiju – par informācijas zinātne.

Tiesa, šīs zinātnes nosaukumu T. Šola atvasina no citas saknes vārda. Norādījis, ka tradīcijai saistīt vārdu “muzejs” ar sengrieķu mūzām nav vairāk kā nejaušības raksturs, jo nevienai no septiņām mūzām ar muzejiskuma nojēgumu nav saistības, T. Šola atgādina par mūzu māti Mnēmosini – atmiņas personifikāciju. Taču mantojuma filozofija nav vienkārši kolektīvās atmiņas pētniecība, bet gan rūpīgi izvēlētas un identitātes saglabāšanai nepieciešamās

atmiņu daļas uzturēšana, tāpēc atmiņas leksēma papildināma ar gudrības nozīmi. Šī gudrā atminēšanās tad saucama par mnemozofiju = *mneme* + *sophia*. Tieši vēlme akcentēt gudrības sēmu salikteni neļauj T. Šolam izvēlēties mnemo- loģijas vārdu, kas varētu šķist loģisks heritoloģijas turpinājums. Skaidrodams savus vārddarināšanas principus, T. Šola norāda, ka jau pastāv šīs saknes atvasinājumi, piemēram, mnemonika (iegaumēšanas māksla) un mnemisms (priekšstats par šūnu atmiņu).

Kā liecina jau minētās Belgradas universitātes Muzeoloģijas un heritoloģijas semināra nosaukums "Mnemotektūras māksla jeb kā tiek būvēta mantojuma vērtība", T. Šolas centieni vēl vairāk satuvināt dažādās atmiņas/mantojuma institūcijas, akcentējot informācijas aspektu, nav palikuši nepamanīti. Piemēram, dāņu informācijas zinātnes pētnieks Birgers Hjorlands (*Birger Hjørland*) ievēd T. Šolas jauninājumus bibliotēkzinātnes un zināšanu organi- zācijas teorijas jomā. T. Šola īpaši izcelts dažādos izdevumos, kas veltīti muzeju darbībai digitālajā ērā un informācijas tehnoloģiju izmantojumam mantojuma institūcijās. Piemēram, Rosa Perija (*Ross Parry*) sastādītajā rakstu krājumā "Muzeji digitālajā laikmetā" (*Parry, 2010*) norādīts, ka, par spīti tehnoloģiju nozīmīgajai lomai nozares attīstībā, nozares literatūrā šie jautājumi apskatīti tikai margināli, un kā pozitīvs piemērs izcelts T. Šola, kas izvērtis no skaidri aplūkojams jauno tehnoloģiju izmantojumu un piedāvājis mnemozofijas jēdzienu, tas ir, priekšstatu par muzeju darbības principiem kibernetikas jomā (R. Perija atsaucas uz jau pieminēto T. Šolas rakstu Helsinku izdevumu).

Paradoksālā kārtā T. Šola kā mnemozofijas idejas autors ieguvis zināmu digitālo tehnoloģiju izmantojuma aizstāvja tēlu, kam par iemeslu varētu būt kalpojis kibernetikas tiešais piesaukums neoloģisma skaidrojumā (<http://www.iva.dk/bh/core%20concepts%20in%20lis/articles%20a-z/heritology.htm>).

T. Šolas izpratne par kibernetiku veidojas no idejām, ko viņš aizguvis no holandiešu anarhista Roula van Duina (*van Dajjn*). (Van Duina uzvārdam ir vairākas rakstības versijas, jo tā īpašnieks pats pēc savas gribas savu vārdu ir vairākas reizes mainījis: *Roel van Duijn* = *Roel van Dujn* = *Roel van Duyn*.): *Mūsu muzeju uzdevums ir sniegt mums izpratni par pasauli un mūsu vietu tajā: Kibernetikas ideja ir vienkārša: saproti pats sevi; izproti pats savas darbības!* (R. Van Duijn. Netherlands: The Second Liberation. 1960. http://www.ghi-dc.org/files/publications/bu_supp/supp006/bus6_225.pdf). Un tieši tas, nekas vairāk, ir muzeju misijas drošais pamats (Šola, 1997, 23). Savukārt minētais citāts ņemts

no Nīderlandes Kreisās zaļo partijas biedra R. van Duina 1969. gadā iznākušās grāmatas "Gudrā rūķa mācība" (*Message of a Wise Kabouter*). T. Šola ar tajā paustajām atziņām iepazīsies, kad grāmata 1982. gadā izdota horvātu valodā. Tā joprojām tiek minēta daudzos pasaules anarhijas vēsturei veltītajos izdevumos, un R. van Duina un viņa domubiedru – rūķu kustība tiek uzskatīta par vienu no ietekmīgākajām sabiedriski politiskajām kustībām Rietumeiropā. Tajā skaitā, piemēram, vispārzināmā Holandes velosipēdistu satiksmes attīstība vēsturiski saistīta ar vienu no šīs kustības ekoloģiski orientētajām aktivitātēm.

Sākuši ar protestiem pret atomieroču izmantošanu 60. gadu sākumā, R. van Duins ar skolasbiedru aizrāvās ar Mihaila Bakuņina un citu anarhisma klasiķu idejām, taču piedzīvoja vilšanos, kad izrādījās, ka izslavētais revolūcijas potenciāls – proletariāts (darbābiedri alus brūzī, kur R. van Duins pēc skolas beigšanas sāk strādāt) nav nemaz tik motivēts aktīvai darbībai. Tādēļ R. van Duins ar līdzgaitniekiem veido kustību *Provo*, lai saliedētu *provotariātu* – aktīvus, dumpīgus jauniešus. 1967. gadā, kad provokatīvā, zaļi orientētā kustība zaudē savu anarhistu statusu, jo tās biedri pašvaldības vēlēšanās ieguvuši vairākus deputātu mandātus, R. van Duins dodas uz lauku saimniecību depresijas ārstēšanas iedvesmas meklējumu nolūkā. Tur viņš satiek cilvēku, ko mēs šodien sauktu par ekoloģisko lauksaimnieku un kurš skaidro savam jaunajam palīgam, ka nedrīkst izmantot lieljaudas lauksaimniecības tehniku, jo tas var aizbiedēt rūķus, no kuru labvēlības atkarīga raža (*kabouter* – holandiešu rūķis, elfs; dzīvo pazemē vai sēnēs, palīdz mājas darbos, kautrējas no cilvēkiem, nēsā bārdi un spicu sarkanu mīci). Tas dod R. van Duinam jaunu atskārsmi, un kaboteru jeb rūķu kustība, kuras pamatidejas formulētas minētajā grāmatā, ir sākusies (R. Van Duijn. Netherlands: The Second Liberation. 1960. http://www.ghi-dc.org/files/publications/bu_supp/supp006/bus6_225.pdf). R. Van Duina uzskatu pētnieki (arī viņš pats savos tekstos) norāda uz saistību starp viņa un krievu anarhista Pjotra Kropotkina (*Пётр Алексеевич Кропоткин*) idejām, no vienas puses, un saistību ar kibernetikas aizsācēja Greja Valtera (*William Grey Walter*) idejām. Precīzāk – anarhisma pētnieki neslēpj kibernetikas sākotnes radniecību ar anarhisma koncepcijām. Agrīnie kibernetiķi tāpat meklēja sistēmas, kuras spēj nodrošināt pašpārvaldi un paškontoli bez jebkāda autoritatīva ārēja spēka. Neurologs, kibernetikas pamatlicējs Grejs Valters rakstīja: *Mūsu smadzenēs nav neviena priekšnieka, neviena oligarhiska nervu mezgla vai Lielā Brāļa dziedzera. Mūsu galvā mūsu pašu dzīvi pārvalda tikai iespēju vienlīdzība, specializācijas mainība, brīva komunikācija un*

taisnīgi ierobežojumi, brīvība bez ārējas iejaukšanās. Tieši tāpat arī vietējās minoritātes spēj un arī kontrolē savus ražošanas līdzekļus un pašizpaušmi brīvā un vienlīdzīgā saziņā ar saviem kaimiņiem (Ward, 1996, 51). Līdzīgi P. Kropotkins uzskata, ka sabiedrībā, kurā nav valdības, harmonija rodas nepārtrauktas, atkārtotas daudz un dažādu spēku savstarpēja līdzsvara atjaunošanas rezultātā (Ward, 1996, 52). R. Van Duins pārņem šo uzskatu, ka veselīgs (saprātīgs) organisms (bioloģiskas vai sociālas dabas) spēj nodrošināt normālai attīstībai nepieciešamo paškontroli.

Mnemozofiskās kibernetikas idejas izpratnei svarīgi aplūkot tos atslēgas vārdus un akcentus, ko no R. van Duina un viņa piesauktajiem anarhisma ideoloģiem izvēlas uzsvērt T. Šola. P. Kropotkins tiek minēts saistībā ar ideālās, utopiskās zinātnes pansofijas ideju, kas T. Šolam derīga, stiprinot priekšstatu par visu mantojuma jeb atmiņas institūciju vienošanos kopīgā stratēģijā (Šola, 1997, 234). Hipokrāta priekšstats par *ponos* jeb cilvēka organisma spēju pretoties slimībai tiek savietots ar kibernetiķu izstrādāto sistēmas dabiskā līdzsvara koncepciju (Šola, 1997, 22), kas būtiska T. Šolas neoloģismam saistībā ar viņa rakstos bieži aprakstīto viena tipa – rietumu – kultūras uzkundzēšanas pārējai pasaulei, respektīvi, līdzsvara izjukšanas draudiem, ko iespējams kompensēt anarhistiem un kibernetiķiem saptomato sistēmas iekšējās atjaunošanās spēju, spēju nodrošināt dažādu spēku (kultūru, tradīciju) vienlaicīgu pastāvēšanu un vajadzības gadījumā – pretstāvi. Kā raksta T. Šola, *nevar, protams, apgalvot, ka muzejiem būtu jārikojas kā Greenpeace aktivistiem (lai gan es personiski ļoti apbrīnoju viņu tiešās un neslēptās darbības raksturu), tomēr novēršanās no skarbās realitātes ir bezatbildīga un negodīga attiecībā pret nodokļu maksātājiem (Šola, 1997, 23). Mnemozofijas konceptam veltītajos tekstos T. Šola atkārtoti norāda uz draudīgo tempu, kādā notiek pārmaiņas mums visapkārt un kādu mums brutāli uzspiež tehnoloģiskā vide: cilvēkam netiek atstāts pietiekami daudz laika piemēroties un pastāvēt kā produktīvām kulturālām būtnēm; cilvēks kļūst spiests ļauties atkarībai no tehnoloģijām. Šajā kontekstā muzeji vai muzeālās institūcijas savā daudzveidībā – ja tās vēlas saglabāt savu lomu un atbildību sabiedrības vajadzībām –, nodrošina šai virzībai pretēju spiedienu un tādēļ savā korigējošā darbībā ir kibernetiski. Muzeju pastāvēšana nodrošina (tai vajadzētu nodrošināt) kompensējošu efektu. Citiem vārdiem – par pārspīlētu uzskatāms pieņēmums, ka T. Šola ar mnemozofiju apsveic digitālās ēras sākumu muzejos. Drīzāk secināms, ka T. Šola vispār neskata muzeja kā institūta attiecības ar tehnoloģijām, bet gan aplūko cilvēku sabiedrību sev*

raksturīgajā holistiskajā veidā, mantojuma nozarē meklējot korigējošo faktoru cilvēka un antihumāno tehnoloģiju attiecībās. Zināmā mērā T. Šola atgriežas pie intereses par muzeālo institūciju *raison d'être*, tādējādi atkāpdamies atpakaļ laikā pirms heritoloģijas idejas, kad pats aicināja netērēt laiku atsevišķu iestāžu darbības formām un principiem.

Tāpēc, vērtējot mnemozofijas kā praksē lietojama jaunieveduma potenciālu, šķiet, ka, atšķirībā no heritoloģijas, šajā gadījumā T. Šola nepiedāvā mantojuma disciplīnai jaunu izpētes objektu vai paņēmieni. Mnemozofija no muzeoloģijas vai heritoloģijas konceptiem atšķiras ar sakāpinātu nepatiku pret apstākļiem, vidi, kādā mantojuma institūcijām nākas darboties, respektīvi, ar jaudīgu pamatojumu muzeālu institūciju tālākas darbības nepieciešamībai, nevis kādu specifisku darbības stratēģiju formulējumu.

Kā atzinis pats T. Šola, mnemozofijas konceptu viņš piedāvā kā apzinātu provokāciju (Šola, 1997, 148). Savukārt Ž. Langrāna (*Jacques Languirand*) tīmekļa televīzijas kanālam sniegtajā videointervijā "Mantojuma humānā vizija" T. Šola visai rezignētā tonī stāsta: *Tajā laikā, kad biju stipri jaunāks, man likās, ka izmaiņas profesijā būtu tieši tas, ar ko man vajadzētu nodarboties. Laika gaitā tas man nav daudz izdevies, jo viss nebija tā, kā man likās; tāpēc tagad es mācu muzeoloģiju, lai ko šīs vārds arī nozīmētu, cenšoties veidot jaunus kuratorus – labākus nekā tie, kas muzejos strādā patlaban* (T. Šola. *Une vision humaniste du patrimoine*. 2012. [Repere.tv. http://www.repere.tv/?p=7444](http://www.repere.tv/?p=7444)).

Abi T. Šolas piedāvātie termini ir iekļauti Baltijas Muzeoloģijas veicināšanas biedrības uzturētajā muzeju terminoloģijas datu bāzē, jebšu to iespējamā funkcionalitāte vērtējama atšķirīgi.

Bibliogrāfija

- Harrison, 2013. R. Harrison. *Heritage. Critical Approaches*. Londona: Routledge, 2013.
- Macdonald, 2013. S. Macdonald. *Memorylands. Heritage and Identity in Europe Today*. Londona: Routledge, 2013.
- Parry, 2010. R. Parry. *Museums in a Digital Age. Leicester Readers in Museum Studies*. Londona: Routledge, 2010.
- Radiņš, 2004. A. Radiņš. *Zinātniskais darbs muzejā*. Rīga: Muzeju Valsts pārvalde, 2004.
- Šola, 1997. S. T. Šola. *Essays on Museums and Their Theory*. Helsinki, 1997.
- Šola, 2012. S. T. Šola. *Eternity does not Live Here Anymore. Glossary of Museum Sins*. Zagreba: [Autorizdevums], 2012.
- Ward, 1996. C. Ward. *Anarchy in Action*. Londona: Freedom Press, 1996.

Ilze Knoka

**About the need to use the notions "heritology" and
"mnemosophy" in the terminology of museums**

Abstract: Over a period of three decades the Croatian museologist Tomislav Šola has offered two neologisms to denote the sector of museums and heritage and their respective theory: heritology and mnemosophy. The new terms characterise Šola's interpretation and priority issues of the sector in their own way, at the same time they arouse theoretical discussions about the borders of the sector and the need to address the theory of heritage from a wider perspective than it is applied in practice. In accordance with Šola's critical attitude towards the sector and people working in this sector, the implementation of neologisms in practice encounters mistrust and doubt of professionals working in the area of heritage. This article discloses the origin of these terms, their contribution to the sector's theoretical basis and the reasons for their slow inclusion in the dictionary of the sector.

Keywords: museology, heritology, mnemosophy, heritage studies, museum studies, total heritage.